

A kereskedelem és az ipar szociális jelentősége a város életében

ELŐADTA BALLA AURÉL

Az ipar és kereskedelem, mint vállalkozás, nem tartozik a szorosan vett szociális igazgatás körébe. A városok szociális helyzetéről megfelelő képet azonban csak akkor kaphatunk, ha nem csupán a szociális gazdálkodás társadalmi intézményeit ismerjük, hanem ismerjük a városi lakosságnak foglalkozás szerinti tagozódását is, és ezek között különösen ismerjük a városok életében olyan nagy szerepet játszó ipar és kereskedelem hatásait és összefüggéseit is.

E hatások és összefüggések ismertetése előtt rövid összefoglalást kívánok nyújtani azokról az okokról, amelyek hazánkban a városok kifejlődésére közrehatottak. Megjegyzem egyúttal, hogy az előadásomban foglalt adatok csupán Csonka-Magyarország városaira vonatkoznak.

I.

Valamely ország népességének eloszlása, településének módja és telepeinek külső képe több tényezőtől függ. E tényezők között az első helyen van a geográfiai alakulás. Szerepet játszik azonkívül a történelmi fejlődés, a lakosságnak népi és foglalkozásából folyó jellege, a védelemre alkalmasság, közlekedési úton, vásárvonalon fekvés, vallási szempont (püspöki székhely), ipari nyersanyag közelsége (bányászat), államfői elhatározás stb.¹ E tényezők összhatása mutatkozik hazánk városainak és községeinek kialakulásánál is.

A nagyobb települések nálunk is ott keletkeztek, ahol a különböző termelésű területek, pl. síkvidékek más nyersanyagokat termelő hegyvidékekkel érintkeztek és ahol ezeket az ú. n. vásárvonalakat a fontosabb közlekedési utak átmetszették. Ilyen vonalunk az Alföld széle. Ott, ahol a völgy idenyilott, nagyobb települések keletkeztek, amilyen Budapest, Eger, Miskolc, de Nagyvárad, Szatmár, Kassa, Arad is.

Települések keletkeztek a folyók átkelő helyein is, mint Tokaj, Szolnok, Baja, Csongrád, Szeged.

Agrikulturalis gócpontok keletkeztek a Duna-Tisza közén, körülbelül a két folyó közepén, mint Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét. Debrecen kialakulása szintén a geográfiai viszonyoknak köszönhető.

A dunántúli halmosvidék az apró falvak keletkezésének kedvezett. A nagyobb centrumok, amelyek nevezetesebb útkereszteződéseken keletkeztek, mint Zalaegerszeg,

¹ Ezekkel a tényezőkkel részletesen foglalkozik gr. Teleki Pál „A város” c. tanulmányában (Közgazdasági Enciklopédia).

Kaposvár, Nagykanizsa csak a legújabb időkben öltöttek városias színezetet. A nyugati hegyek lábánál és a folyó nyílásoknál találunk csak nyugati típusú igazi városokat, amelyek várral, körfalakkal voltak védelmezve. Ilyenek Szentgotthárd, Szombathely, Kőszeg, Sopron, amely utóbbi a bécsi medencéből a Pannoniába átvezető utak csomópontjában fekszik.

A középhegységek lábánál szintén vásárvonalak húzódtak és ezeknek a hegyvidék ki járói val való metszési pontján városok keletkeztek. Ilyenek Székesfehérvár, Várpalota, Veszprém, Pápa, Tata, Szigetvár, Pécs, Szekszárd, Siklós, Szentendre.

A Kisalföld ártereinek átjárói lettek a nagyobb települések helyei, mint a Rába óriási árterén Győr, t. i. Győrnél lehetett ezen az árterén legkönnyebben átmenni, mert Győr belvárosa kis terraszmaradványon fekszik. A Rába bal partján Moson-Magyaróvár felé vezetett a bécsi medencébe árvízmentes út. A Duna ártere csak Komáromnál szűkült úgy össze, hogy itt volt az első kedvező átkelő hely, miért itt ősidők óta erős vár keletkezett.

Ahol a Duna elhagyja a Kis-Alföldet és ahol jó vár- és védhető városépítésre alkalmas hely kínálkozott, keletkezett az ország első fővárosa Esztergom.

A Nagy-Alföldön falutípus az uralkodó, azért, mert a lakosság úgyszólván kizárólagos foglalkozása a földmivelés és az állattenyésztés volt. Az Alföld faluszerű települése őseredeti település; ez azonban ma már csak a Nyírségen, Szatmárban és a Felvidék előtti síkság szegélyén maradt meg, mert máshol az ősi települést a török pusztítás megsemmisítette és csupán a nagyobb községek (óriás falu) maradtak fenn. A török hódoltság után a lakosság nem építette fel az elpusztult kisebb falvakat, hanem csak tanyákat építettek, ahonnan télen beköltöztek a nagyobb községekbe. Újabb idők fejlődése az, hogy mind több és több tanya épül, ahol a nép nagyrésze állandóan kint lakik a tanyákon és csak itt-ott láthatók már a falu sűrűsödés nyomai, amilyen például Orgoványon.

Az alföldi nagy centrumok megtartották falusi jellegüket, mert nem lakott bennük más mint földmives, kis- és középbirtokos és az ezek szükségleteinek ellátásához szükséges számú kisiparos. Az alföldi nagyvárosok városias fejlődése a legújabb idők munkája.

A városi jellegű települések az ipar, a kereskedelem és a bányászat centrumain épültek fel és ezeknek a településeknek egyik legfontosabb kelléke az volt, hogy azok védelem szempontjából is jól feküdjenek. A városaink és községeink kifejlődését, kialakulását tehát ezek a tényezők adták meg. A falu jellegű nagyobb centrumokból kialakult városok nagy területen szétszórta települtek, míg az eredetileg is városias jellegű települések, amelyek többnyire várfalakkal és védelmi művekkel voltak ellátva, szűk helyre voltak összeszorítva.

Werbőczy szerint (Trip. III. Tit. 8.): „A várost városnak azért nevezzük, mert mintegy polgárok összessége, mivel ott a népek nagy sokasága van egybegyűlve. Különbözik pedig a város házaknak és utcáknak szükséges falakkal körülvett sokasága, melyik a jó és tisztességes megélhetés végett kiváltságolva van.”

A hadászat átalakulása a középkori értelemben vett várakat és a városok megerősítését feleslegessé tette és így a városok a városhalakon túl fejlődnek és a várfalak által összeszorított gyűrűt széttörik és mind nagyobb és nagyobb tért foglalnak el. Ez a fejlődés azonban egyenletlenné tette a városok kialakulását és a nagyobb városoknak szűk, összezsúfolt, történelmi belvárosa körül új, nyíltabb, szabadabb városrészek keletkeznek.

A múlt század gazdasági fellendülése, különösen az 1867-es kiegyezés utáni idők kapitalista irányzata, a városok fejlődését nagymértékben elősegítette.

A trianoni békeparancs Magyarországot számos városától megfosztotta. A béke előtt 27 (Horvátországgal 31) törvényhatósági jogú és 112 (125) rendezett tanácsú városunk volt. A trianoni határ az Alföld és a Felvidék gazdasági javait kicserélő fővászár-vonal mentén fut nagyrészt, ahol az országnak legsűrűbb a lakossága s ahol a legtöbb nagyobb város feküdt. A városokat akár a határon innen maradtak, mint Szeged, Miskolc, Győr, Sopron, Szombathely, Pécs, akár a határon túlestek, mint Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmár, Kassa, Pozsony, Szabadka, a békeparancs megfosztotta ellátó területüknek egyik felétől és gazdasági fejlődésüket jelentékenyen megbénította.

Csonka-Magyarországon 11 törvényhatósági jogú város, köztük Budapest székesfőváros, 45 megyei város és 59 olyan község volt, amelynek lakossága a 10.000 lélekszámot meghaladja.

Törvényhatósági jogú városaink voltak Budapesten kívül Baja, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged és Székesfehérvár.

Törvényhatósági és megyei városaink között inkább történelmi és jogi, semmint kereskedelmi vagy ipari különbség van. Pestszenterzsébet a maga 70.000, Békéscsaba a maga 50.000, Szombathely a maga 40.000 főnyi lakosságával, kulturális intézményeivel, valamint iparával és kereskedelmével nemcsak eléri, de sok vonatkozásban felül is múlja a törvényhatósági jogú városok némelyikét, vagyoni tekintetben is magasan állanak, úgy hogy a törvényhatósági joggal járó különlegesebb terheket fedezni képesek volnának. Gazdasági súlyuknál fogva ipari és kereskedelmi tekintetben megfelelő szerepet is játszanak, miután az ipari és kereskedelmi élet nem függ össze a jogi minősítéssel, hanem a természetes súly után igazodik. Úgy, hogy bátran megállapíthatjuk, hogy amennyiben Budapestet figyelmen kívül hagyjuk, ipari és kereskedelmi tekintetben megyei és törvényhatósági jogú városok között elvileg különbség alig van.

Az előadás célja a törvényhatóságú és megyei városokra vonatkozóan az ipar és kereskedelem hatásait, összefüggéseit megvilágítani.

Előzetesen meg kell azonban jegyezni, hogy tételes jogunkban az ipar és kereskedelem fogalma nincsen tisztázva. Ipari közigazgatási jogunk az ipar (kereskedelem) fogalmát nem adja, csupán a törvény alkalmazásának a körét határozza meg, amikor megállapítja, hogy mely ipar (kereskedelem) folytatásához szükséges ipar jogositvány. De az 1884: XVII. te. 183. §-a már nem ismeri el a törvény alkalmazási körében iparnak a házi ipart, bányászatot és kohászatot, az állami egyedáruságokkal kapcsolatos üzemeket, a malomipart és italmérést, vasúti, gőzhajó és csatornavállalatokat, tengeri hajózást, faúszató vállalkozásokat, házalókereskedést, jóllehet ezek valamennyi fogalmilag és köznyelv szerint valójában ipar. Tételes jogunk egyéb kivételeket is ismer. A közhasználatú gépjárművek üzletszerű fuvarozás, az elektromos áramtermelés, elosztás, stb. ki van véve az ipartörvény hatálya alól, jóllehet, azok is iparok. Számos bankári üzletet folytató nagy részvénytársaságunk van, amely nem iparigazolvány, hanem régi szabadságlevele, privilégiuma, vagy esetleg törvény alapján iparigazolvány nélkül folytatja üzletét. E tekintetben az 1922: XII. te. 131. és a helyébe lépett 1922: XXVI. te. 7. §-a, valamint a 30/1927. P. M. sz. rendelet tanulságos példáját adják az iparforgalom tételes-jogi határozatlanságának, amennyiben kifejezetten kimondják, hogy bank- és pénzváltóüzletet iparszerűen csak az folytathat, aki erre iparendélyt kapott, de enélkül is folytathatják a 11. §. szerint kivett vállalatok.

A tételes jog bizonytalanságával szemben a gyakorlati élet és szóhasználat ipar-nak minősíti mindama foglalkozásokat, melyek az őstermelés által beszedett termé-
vények feldolgozására, bizonyos szolgáltatások nyújtására és kereskedelemnek minő-
síti azokat a foglalkozásokat, amelyek árunak a fogyasztóhoz való juttatására irányul-
nak azzal a szándékkal, hogy ebből a tevékenységből a ténykedő egyén a maga létfenn-
tartásának feltételeit megteremtse (üzletszerűség).

A feldolgozás maga az ipar, szoros értelemben véve. A fogyasztóhoz való jutta-
tás a kereskedelem, amelyhez szokták számítani a bank- és hiteléletet is annál fogva,
hogy a bank- és hitelélet rendszerint a kereskedelmen keresztül bonyolódik le. A fogyasztó-
hoz való juttatás technikai lebonyolítását nevezhetjük a közlekedésnek, beleértve a
személyek forgalmát is.

Ha a törvényhatósági és megyei városokban az ipar és kereskedelem hatásait,
összefüggését akarjuk megvilágítani, ez csak a statisztikai adatok tükrében történhetik.
Ezen adatok felhasználásánál meg kell jegyeznünk, hogy a központi statisztikai hivatal
adatai összeállításánál nem veszi figyelembe az ipari közigazgatásjogi megkülönbözte-
tést, hanem az ipart (kereskedelmet) a gyakorlati élet szempontjából csoportosítja s
„ipar” megjelölés alatt a házi, nép- és vándoripart is, „kereskedelem” megjelölés alatt
a házalókat, alkuszokat, ügynököket, stb. is összefoglalja. Azonkívül „ipar-forgalom”
gyűjtőkategóriát állított fel, amely még tágabb körű, mert magában foglalja a bányászat,
kohászat, a fenti értelemben az ipar és kereskedelem, továbbá a hitel- és közlekedés
adatait is.

Vizsgálódásunk az így összeállított statisztikai adatok alapján kívánja tisztázni
az ipar és kereskedelem, valamint a városok egymással való összefüggéseit.

II.

A XVIII. században még kicsinyek városaink. A század végén 37 városnak alig
300.000 lakosa van, csak 6 városé haladja meg a 20.000-et, a 30.000-et egy sem éri el.
Iparos 33.700 van e városokban, 11%, ami nem mondható kevésnek, míg kereskedő
csak 3400 (0.8%). Ezek között jelentős szerepet vittek a görögök. A magyar ipar és
kereskedelem a XVIII. században, amikor egyes államokban már nagyobb arányú fej-
lődéssel találkozunk, csak lassan és kisebb mértékben bontakozik ki. Oka ennek az a
gyarmati függőség, amelyben Magyarország az osztrák örökös tartományokkal szem-
ben állott.

A kiegyezés után ezek az okok a közös vám területén csak részben állanak fenn,
de városiasodás (urbanizáció) fejlődését az ország agrár adottságai hátráltatják. Hogy
azonban az átrétegződés már a békebeli Magyarországon is fokról-fokra végbement,
arra az is igen jellemző fényt vet, hogy alig néhány évvel a világháború előtt, az 1910.
évi népszámlálás időpontjában a megcsonkított Magyarországon fekvő thj. városok
kereső népességének már 59, a rendezett tanácsú városok kereső lakosságának pedig
413%-a tartozott az ú. n. iparforgalom (a bányászat és kohászat, az ipar, a kereske-
delem és hitel és a közlekedés) körébe, holott a XVIII. századról közölt adatok szerint
akkoriban 37 városban az iparosok aránya alig 11 s a kereskedőké mindössze 0.8%-ra
rúgott. Ilyen nagy történeti távlatban ugyan a nem egészen egyöntetű adatok össze-
hasonlítása sohasem lehet tökéletes; a városok népességének foglalkozási átrétegző-
dését azonban nagy vonásokban ez a néhány adat is elég jól jellemezheti. A trianoni
békeszerződés a városiasodás s az ezzel szervesen összefüggő ipar és kereskedelem,

egyben pedig az általános népességi és gazdasági fejlődés szempontjából merőben új helyzetet teremtett. A mai Magyarországot a trianoni békeparancs a gazdaságföldrajzilag harmonikus életegységet alkotó és nagyban-egészben tökéletesen kiegyensúlyozott, s az agrártermékek szempontjából a Lajtántúli terület fogyasztópiacaira is támaszkodó régi országkeretből szinte egy napról a másikra ragadta ki. Az erőszakos területváltozás átmenetnélkülisége egymagában és szükségképpen is nagy megrázkódtatást kellett, hogy előidézzon a maradék országterület életében. Ezt a megrázkódtatást nemcsak a háborús és forradalmi lerongyolódás, Magyarország gazdasági kifosztottsága és magárahagyottsága, a tőkehiány és a valutazuhanás súlyosbította, hanem főleg az a tény, hogy a Magyarbirodalom Kárpátok övezte területének fontos nyersanyagokban gazdag nagyobb részét: 71'4%-át vesztette el, míg népességének ennél kisebb hányada: 63.5 %-a szakadt el. Tehát a magyar fennhatóság alatt maradt központi országdarab földjének termőterületben ugyan gazdagabb, ugyanakkor viszont értékes nyersanyagoktól megfosztott földjének minden egyes négyzetkilométeren már az 1910. évi adatok tanúskodása szerint is jóval több: 81.9 lakost volt kénytelen eltartani, mint amennyi: 64.2 a régi Magyarbirodalom egy-egy négyzetkilométerén élt; népsűrűsége azóta 1920-ig 85.8, 1930-ig 93.4 1937-ig pedig – előzetes számítások szerint – 971-re emelkedett. Négyzetkilométerenkinti átlagos lakottságának ez a sokkal magasabb és egyre súlyosbodó foka egyúttal már arra is utal, hogy a mezőgazdaság népességeltartó képességének korlátozottabb volta, világszerte tapasztalt stagnálása, illetve lassú fejlődése miatt az ország népességfeleslegeinek munkához való juttatása érdekében szükségképpen gazdasági és foglalkozási átrétegződésre, fokozottabb iparosodásra kényszerült.

A népsűrűség emelkedésén, az összeomlás utáni pangásból felocsúdó gazdasági élet élénkülésén, a csonkaország fejlődési lehetőségeihez való alkalmazkodáson kívül még két népességi körülmény is jelentősen hozzájárult az iparosodás szükségszerűen erősebb ütemű fejlődéséhez s egyszersmind az iparnak és a kereskedelemnek a városokban fokozottabb tömörüléséhez. Az egyik a kivándorlási lehetőségek eldugulása és általában a népáramlás irányainak megváltoztatása volt. Közvetlenül a világháborúig a régi Magyarbirodalom népfeleslegének Budapest, illetve az iparforgalom csak egy részét vette fel, másik része a külföldre, főleg a tengerentúlra áramlott át. A kivándorlásnak népességfeleslegeket csökkentő szerepét 1914-től 1918-ig a hősi halottak magas számát megkivánó világháború vette át. Viszont 1918-tól főleg 1920-ig, de részben még azután is kivándorlás helyett a menekülteknek, kiutasítottaknak s az elcsatolt területre hazatérni már nem tudó leszerelő katonáknak a szűkreszabott mai határokon való megtelepedése járult hozzá az ország munkaképes korú népessége számának növekedéséhez. 1920. után ugyan erőteljesebb kivándorlás indult meg egyes európai (és a bevándorlás zárt számhoz kötéséig) részben tengerentúli államok felé is, úgy hogy az 1920-1930-as évtized népességi mérlege némi vándorlási veszteséggel zárult. 1930-tól fogva azonban a kivándorlás szinte teljesen megszűntnek tekinthető. Azóta a népességi szaporulat az ország határain belül marad s a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudó munkaerőfelesleg csupán belsővándorlás (a városba, külvárosokba tódulás), illetve foglalkozási átrétegződés (iparosodás) útján kísérelheti meg a létfenntartásról, a megélhetésről való gondoskodást.

1. tábla.

Csonka-Magyarország népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1900-1930.

Számszerint.

Foglalkozási főcsoport	1900	1910	1920	1930
Östermelés	4,165.849	4,259.509	4,454.241	4,499.393
Bányászat és kohászat	55.216	87.328	117.653	115.041
Ipar	1,162.460	1,532.479	1,524.755	1,883.257
Kereskedelem és hitel	273.025	350.609	407.321	469.059
Közlekedés	212.917	307.986	356.632	338.875
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	1,703.618	2,278.402	2,406.361	2,806.232
A többi foglalkozási ág együtt	987.758	1,077.206	1,129.600	1,382.694
Összesen	6,857.225	7,615.117	7,990.202	8,688.319

¹ Keresők és eltartottak együtt.

2. tábla.

A mai Magyarország népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1900-1930.

%-ban.

Foglalkozási főcsoport	1900	1910	1920	1930
Östermelés	60.8	55.9	55.7	51.8
Bányászat és kohászat	0.8	1.2	1.5	1.3
Ipar	16.9	20.1	19.1	21.7
Kereskedelem és hitel	4.0	4.6	5.1	5.4
Közlekedés	3.1	4.0	4.4	3.9
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	24.8	29.9	30.1	32.3
A többi foglalkozási ág együtt	14.4	14.2	14.2	15.9
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

¹ Keresők és eltartottak együtt.

A legfeljebb a fenti adatsorokban az östermelés terén a népességi arányszámnak a három évtized alatt 60.8%-ról 51.8%-ra csúszása és viszont a bányászati és iparforgalmi foglalkozások abszolút számában és a 24.8-ról 32.3-re ugró arányszámban egyaránt kifejeződő hatalmas előretörése (a többi foglalkozási ág előtérbenyomulásában különleges okok – pl. nyugdíjasok, menekültek lélekszámnövekedése stb. – játszottak közre). A másik szembevetendő vonás az adatok meglehetősen ingadozása, különösen az

1910-1920. évtizedben mutatkozott a másik két decenniumétól elütő fejlődés: az ipari elem lélekszáma ebben a tíz évben megfogyott, aránya egy egységgel visszaesett, míg az őstermelés százaléka ugyanakkor csaknem változatlan maradt, lélekszáma pedig az agrárviszonyokhoz képest felülmúló mértékben megnőtt. Ennek magyarázata egyrészt a tőkehiány és a forradalmi esztendő s a román megszállás rombolásai okozta ipari dekonjunkció, illetve a városi élelmezési nehézségek, másrészt a viszonylagos agrárkonjunkció: a leállított vagy csak alig dolgozó ipari üzemek alkalmazottai, a harcterekről, hadifogságból hazatérő és ipari pályán újból elhelyezkedni nem tudó katonák ezekben az években szülőfalujukba tértek vissza, ahol élelmiszerekhez és részben munkához is hozzájutottak. 1920-ban tehát az őstermelés lélekszáma a normálison felüli, az ipari népesség száma pedig a normális körülmények közt a várhatónál kisebb volt. Az 1930. évi adatokra ennek pontosan ellenkezője áll: minthogy a világválság nálunk az 1930-as népszámlálás előtt elsősorban agrárválság formájában robbant ki, 1930-ban a mezőgazdaságban munkát, keresetet nem találó őstermelő elem a városokban, az ipari gócpontokon tömörült és részben mint munkanélküli emelte itt az ipari lélekszámadatot.¹ Ezek a konjunkció hullámzások természetesen inkább csak az egyes évtizedek adatait befolyásolják. A három évtized adatainak végső mérlege viszont elég hűven ábrázolja a foglalkozási átrétegződés ütemét. E szerint a mai Magyarországnak 1900-1930. években 1,831.094 főnyi tényleges népszaporodása a következőképpen oszlott meg:

Az 1900—1930. évi tényleges népszaporodásából	
az őstermelésre	333.544 fő = 18'2 %
a bányászatra, iparra, kereskedelemre és közlekedésre	1,102.614 „ = 60'2 %
a többi foglalkozási ágra	394.936 „ = 21'6 %
Összesen	1,831.094 „ = 100 %

A három évtized népnövekedésének 3/5-ét tehát az iparforgalom szívta fel, míg az őstermelésnek a népszaporulatból csupán nem is egészen 1/5 jutott.

Az országos foglalkozási eredmények ismertetése után a városok lélekszám alakulását kell áttekintenünk. E kérdés vizsgálatánál a következő városkategóriákat különböztetjük meg:

a) Budapest székesfőváros; b) 6 budapestkörnyéki (Nagy-Budapesthez tartozó) megyei város, ú. m. Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest egy összefoglaló tételben; c) a többi 10 törvényhatósági város egy összefoglaló tételben és egyenkint is; d) a többi 39 megyei város egy összefoglaló tételben.

Összeállításaink tehát Budapest és környéke különleges jellege miatt a 11 thj. és a 45 megyei várost két-két tételre bontva részletezik. E helyen utalunk még arra is, hogy az 1930. évi népszámlálás alkalmával Pestszentlőrinc még nem volt megyei város, viszont Hajdúhadház a megyei városok sorába tartozott; a megyei városok száma ugyan így akkor is pontosan megegyezett a maival, a népszámlálási adatok azonban e két helycsere következtében nem fedik teljesen a mai állapotokat. A kisebb közigazgatási változásokat pl. Gyöngyöszöllős Szombathelyhez, Martintelep Miskolchoz csatolását összeállításaink egyik csoportjában sem lehetett figyelembe venni.

¹ A munkanélkülieket a népszámlálás régi magyar és nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a foglalkozási csoportosításnál bevaltott foglalkozásuk szerint, mely a fenti esetekben többnyire ipari jellegű volt, a keresők közé sorozta.

A természetes népszaporodás pontosan megállapítható adatai alapján és a vándorlások becslésszerű figyelembevételével a Központi Statisztikai Hivatal a népszámlálások közé eső évekre is kiszámítja a lakosság számát. A legutolsó ilyen számítás az ország népességének az említett városkategóriák, valamint a kis- és nagyközségek közti eloszlásáról a következő képet adja:

Részletezés	Kiszámított lélekszám az 1937. év végén ¹	%
a) Budapest székesfőváros	1,059.131	11,7
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	347.867	3,9
c) a többi 10 thj. város	707.891	7,8
d) megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	956.634	10,6
e) kis- és nagyközségek	5,963.292	66,0
összesen:	9,034.815	100,0

E szerint a Csonka-Magyarország népességének csaknem pontosan 1/3-a, több mint 3 millió lakos városainkban él. Az 1869-1930. évek folyamán e város csoportok és egyenkint a thj. városok lélekszáma a 3. sz. tábla szerint alakult.

E tábla két emberöltő népességfejlődését előtáró legfőbb lélekszámadataiból a legfelölőbb az, hogy a 6 budapestkörnyéki megyei város 1869. óta szinte a semmiből háromszáz ezres város csoporttá nötte ki magát. Fejlődésüknek az abszolút számok szerint tekintélyesebb része éppen a századforduló utáni 30 évre esett és ütemében mind 1869-1900-ban, mind 1900-1930 folyamán messze meghaladja Budapestét is! Vagyis a tipikus elővárosias népesedés tünete székesfővárosunk környékén is élesen megfigyelhető.³ A thj. városokban a fejlődés már sokkal enyhébb ütemű, sőt csaknem vidéki jelleget ölt, a megyei városokban és a községekben pedig fokról-fokra még szerényebb szintre száll.

A 3. sz. tábla területi, népgyarapodási és népsűrűségi adatokban mutatkozó különbségei arra is rávilágítanak, hogy a városkategóriák összetétele nem eléggé homogén. Ez elsősorban annak következménye, hogy a közigazgatási város-jelleghez a városiasodás megfelelő fokozata – színvonala nem kapcsolódik. Vagyis az élet és a jogszabály nincs kellő összhangban (aminek persze sokszor történeti és más oka is van). Így városaink közt nem egy községi típust képviselő település is akad és viszont; thj. és megyei városaink sorában ezért egyaránt „mezővárosok” és valódi iparforgalmi-gócok keverednek, miért is e két csoport közt a különbség tulajdonképpen csupán közigazgatási jogi, nem pedig belső tartalmi.

A városiasodás az ipari s kereskedelmi fejlődés szempontjából is számbajövő adatainak vázolója után térhetünk rá az egyes város csoportok fontosabb foglalkozási adatainak mérlegelésére.

¹ Előzetes adat.

² Ez a szám eltér Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának ennél magasabb és a valóságot jobban feltüntető adatától; egyöntetűség kedvéért azonban az utóbbi adat itt figyelembe vehető nem volt.

³ Ugyanezt mutathatná a Nagy-Budapesthez sorozott községek lélekszámszaporulati adatainak idézése is.

3. tábla.

A városok területe, népessége, népszaporodása és népűrűsége 1869—1930.

Részletezés	Terület km ²	A polgári népesség száma			Tényleges népszaporodás szám szerint				% -ban			Népűrűség 1 km ² -re		
		1869	1900	1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1869	1900	1930	
a) Budapest szífv.	207	270.685	732.322	1.006.184	461.637	273.862	735.499	170.5	37.4	271.7	1.309.2	3.537.7	4.866.7	
b) 6 budapestkörnyéki m. város együtt	96	14.608	92.363	293.070	77.755	200.707	278.462	532.3	217	1.907.0	152.2	962.1	3.052.0	
Baja	200	21.418	23.852	27.935	2.434	4.083	6.517	11.4	17.1	30.4	107.2	119.3	139.9	
Debrecen	957	46.111	75.006	117.275	28.895	42.269	71.164	62.7	56.3	154.3	48.2	78.4	122.6	
Győr	54	26.225	37.543	50.881	11.318	13.338	24.656	43.2	35.5	94.0	481.5	695.1	934.3	
Hódmezővásárhely	761	49.153	60.883	60.342	11.730	—	541	11.189	23.9	—	64.6	80.0	79.3	
Kecskemét	939	42.319	59.225	79.467	16.906	20.242	37.148	40.0	34.2	87.8	45.0	63.1	84.6	
Miskolc	53	21.535	43.096	61.559	21.561	18.463	40.024	100.1	42.8	185.8	403.1	813.1	1.152.2	
Pécs	71	23.863	43.982	61.663	20.119	17.681	37.800	84.3	40.2	158.4	337.7	619.5	872.6	
Sopron	130	21.108	33.478	35.895	12.370	2.417	14.787	58.6	7.2	70.1	162.9	257.5	277.0	
Szeged	816	71.022	102.991	135.071	31.969	32.080	64.049	45.0	31.1	90.2	87.0	126.2	165.6	
Székesfehérvár	120	22.683	32.167	40.714	9.484	8.547	18.031	4.2	26.6	79.5	189.2	268.0	339.5	
c) A többi th.v. együtt	4.101	345.437	512.223	670.802	166.786	158.579	325.365	48.3	31.0	94.2	84.2	124.9	163.6	
d) A többi megyei város együtt	6.915	555.458	756.742	930.195	201.284	173.453	374.737	36.2	22.9	67.4	80.3	109.4	134.5	
e) Kis- és nagyközségek együtt	81.754	3,838.015	4,763.575	5,788.068	935.560	1,024.493	1,960.053	24.4	21.5	51.1	46.8	58.3	70.8	
Magyarország összesen	93.073	5,014.203	6,857.225	8,688.319	1,843.022	1,831.094	3,674.116	36.8	26.7	73.3	53.9	73.6	93.4	

Részletezés	Népszámlálási év	Összes népesség ¹	Östermelés	Bányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés
a) Budapest székesfőváros	1910.	100'0	1'3	0'1	45'2	15'0	8'2
	1920.	100'0	1'2	0'2	39'5	18'1	7'9
	1930.	100'0	1'1	0'1	40'8	16'6	6'1
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	1910.	100'0	2'6	0'0	60'6	8'3	10'9
	1920.	100'0	2'1	0'0	56'3	10'9	12'0
	1930.	100'0	1'5	0'1	56'9	10'2	9'2
c) A többi 10 thj. város	1910.	100'0	30'2	1'0	29'2	7'2	7'2
	1920.	100'0	29'4	1'1	27'6	7'8	7'5
	1930.	100'0	27'0	0'9	28'3	8'0	5'8
d) Megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	1910.	100'0	43'9	0'3	23'0	5'8	5'5
	1920.	100'0	43'2	0'6	21'6	6'3	6'2
	1930.	100'0	39'2	0'4	23'8	6'8	5'2
e) Kis- és nagyközségek	1910.	100'0	71'8	1'5	13'1	2'2	2'5
	1920.	100'0	72'5	1'9	12'7	2'1	2'9
	1930.	100'0	68'0	1'8	15'5	2'7	2'8
Összesen	1910.	100'0	55'9	1'2	20'1	4'6	4'0
	1920.	100'0	55'7	1'5	19'1	5'1	4'4
	1930.	100'0	51'8	1'3	21'7	5'4	3'9

¹ A feltüntetett foglalkozási főcsoportok népességi százaléakai az itt nem szereplő foglalkozási főcsoportok százalékaival együtt adják ki a 100.0-at.

Részletezés	Népszámlálási év	Összes népesség	Östermelés	Bányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés
a) Budapest székesfőváros	1910.	880.371	11.978	881	398.069	132.212	71.707
	1920.	929.690	11.792	1.677	367.121	168.074	73.426
	1930.	1.006.184	10.824	1.198	410.378	166.931	61.775
b) 6 budapestkörnyéki m. v.	1910.	160.304	4.145	39	97.222	13.263	17.408
	1920.	209.569	4.442	95	118.130	22.735	25.083
	1930.	293.070	4.486	129	166.805	29.974	27.012
c) A többi 10 thj. város	1910.	577.506	174.519	5.496	168.755	41.776	41.808
	1920.	612.422	180.002	6.488	169.191	47.678	45.677
	1930.	670.802	181.433	5.918	189.628	54.735	38.963
d) Megyei városok a 6 budapestkörnyéki nélkül	1910.	831.975	364.888	3.002	190.731	48.218	45.781
	1920.	886.552	382.813	5.637	191.734	55.427	55.114
	1930.	930.195	364.488	3.677	221.028	62.885	47.989
e) Kis- és nagyközségek	1910.	5.164.961	3.703.979	77.910	677.702	115.140	131.282
	1920.	5.351.969	3.875.192	193.756	678.579	113.407	157.332
	1930.	5.788.068	3.938.162	104.119	895.418	154.534	163.136
Összesen	1910.	7.615.117	4.259.509	87.328	1.532.479	350.609	307.986
	1920.	7.990.202	4.454.241	117.653	1.524.755	407.321	356.632
	1930.	8.688.319	4.499.393	115.041	1.883.257	469.059	338.875

Ez adatokból az östermelés stagnálása és a városokban természetszerű okokból (helyhezkötttség) jelentéktelen bányászat- és kohászat adatainak szerénymérvű ingadozása mellett az iparnak kivált Budapest környékén szembeötlő előtörése érdemel külön is megemlítést. Az ipari lélekszám 1910 és 1930 közt még a kis- és nagyközségekben is felülőbb mértékben növekedett meg.

Az abszolút számok nyújtotta képet a népesség megoszlási százalékaik az összefoglalása is hasznosan egészítheti ki:

¹ A feltüntetett foglalkozási főcsoportok népességi százaléakai az itt nem szereplő foglalkozási főcsoportok százalékaival együtt adják ki a 100.0-at.

Ez a kis összeállítás több tanulssággal szolgál. Így azzal, hogy a maguk egészében csak a nagybudapesti tömörülés (Budapest és 6 megyei városi rangú elővárosa) városias; a többi kategóriában városias és vegyes összetételű, valamint agrárjellegű (mezővárosias) települések keverednek; ezért az őstermelési hányados már a thj. városokban is elég magas és még inkább az a megyei városokban (tetőpontját persze a községekben éri el); viszont az agrárárány 1910-1930. évi csökkenése is mindegyik fokozatban következetes. Hogy azután az ipari lakosság hányadosa (épen a községek tételeitől eltekintve) nem nőtt meg az agrárhányados visszaesésének mértékében, sem pedig az abszolút számoknak megfelelően, ennek legfőbb magyarázata az, hogy városainkban a közszolgálati és szabad foglalkozások és (részben a közismert trianoni okokból, valamint a népesség bizonyos mérvű előregedése miatt is) a nyugdíjas stb. kategóriák lélekszáma és egyben népességi aránya is az ipar-forgalmi fejlődés mérvét meghaladó mértékben emelkedett. Ez azonban nem jelenti azt, mintha városainkban az ipari-kereskedelmi fejlődés nem lett volna rendkívül jelentős.

Az egyes városok népességének foglalkozási főcsoportonkénti adatait tartalmazza %-ban 1930-ból az alábbi táblázat:

4. tábla.

*A városok népessége¹ foglalkozási főcsoportonként 1930-ban
%-ban*

Részletezés	Összes népesség	Őstermelés	Hányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolgálat és szabad foglalkozások	Védőerő	Napszámások k. m. n.	Nyugdíjasok stb., tőkepenzések, stb.	Házi cselédek	Egyéb és ismeretlen foglalkozások
a) Budapest székesfőváros	100·0	1·1	0·1	40·8	16·6	6·1	12·3	1·2	1·7	7·4	6·5	6·2
b) 6 budapest környéki m. város együtt	100·0	1·5	0·1	56·9	10·2	9·2	7·9	0·6	2·2	7·6	1·7	2·1
Baja	100·0	20·1	0·0	29·6	8·7	5·4	8·9	2·6	9·2	8·0	3·0	4·2
Debrecen	100·0	22·0	0·0	30·0	9·2	7·0	9·3	2·8	2·3	9·4	3·7	4·3
Győr	100·0	3·6	0·0	45·8	11·2	6·5	10·8	3·3	2·4	8·3	4·6	3·5
Hódmezővásárhely	100·0	59·1	—	19·7	5·0	2·1	4·3	0·2	1·9	3·4	2·2	2·1
Kecskemét	100·0	58·1	—	15·6	5·4	2·5	6·3	1·6	1·2	4·1	2·3	2·9
Miskolc	100·0	4·2	0·2	36·1	12·4	7·9	10·5	4·1	2·9	12·8	4·6	4·3
Pécs	100·0	5·3	7·1	33·0	9·6	8·1	11·5	3·7	2·8	10·5	3·2	5·2
Sopron	100·0	11·2	3·8	30·8	8·0	7·4	14·9	4·1	1·9	9·4	3·6	4·9
Szeged	100·0	36·4	0·0	23·4	6·5	4·8	8·1	2·6	3·5	8·3	2·2	4·2
Székesfehérvár	100·0	17·8	0·0	32·6	8·1	8·9	9·8	4·3	1·2	9·7	3·0	4·6
c) A többi thj. együtt	100·0	27·0	0·9	28·2	8·2	5·8	9·0	2·8	2·7	8·3	3·1	4·0
d) A többi megyei város együtt	100·0	39·2	0·4	23·8	6·8	5·2	7·5	1·8	2·7	6·5	2·7	3·4
e) Kis- és nagyközségek együtt	100·0	68·0	1·8	15·5	2·7	2·8	2·7	0·4	1·0	2·5	1·4	1·2
Magyarország összesen	100·0	51·8	1·3	21·7	5·4	3·9	5·0	0·8	1·4	4·2	2·3	2·2

¹ Keresők és eltartottak együtt.

Egy szempillantás az egyes thj. városok viszonyait taglaló adatokra, kitűnnek a magyar „városok” változatos típusai, a csaknem teljesen őstermelő lakosság nélküli városokra (Győr, Miskolc, Pécs), az abszolút többségileg agrárjellegű városok (Hódmezővásárhely, Kecskemét) és a kevert típusú városok. Egyúttal az ily vizsgálatból az is kitűnik, hogy thj. városaink közül a bányászatnak a természeti, földrajzi adottságoknál fogva csak Pécsen és Sopronban van némi jelentősége, a leginkább ipari jellegű két város (Győr és Miskolc) ipari lakosságának hányada viszonylag ugyan magas, de azaz elsősorban munkástelepülés jellegű fővároskörnyéki megyei városoknál jóval alacsonyabb; ugyancsak ebben a két városban piaci vásárhelyforgalmi szerepüket elég jól jellemző módon a kereskedelem és hitel népességi hányadosa is szembeszökőbben kiemelkedik (az országos áru- és tőkeelosztó központét, Budapestét azonban nem közeli meg), a közlekedés százaléka pedig Székesfehérvár, Pécs, Miskolc, Sopron, Debrecen és Győr thj. városokban ugrik a budapesti hányadosoknál magasabbra (arányuk azonban a közlekedési alkalmazottak közismert elővárosias megtelepülése miatt nem éri el a budapestkörnyékén látható százalékot).

Városainknak a népesség foglalkozási összetételében és egyben az ország gazdasági életében játszott szerepére még annak vizsgálata is elég jól rámutathat, hogy 1910-ben és 1930-ban a mai Magyarországnak fent felsorolt foglalkozási főcsoportokba tartozó lakosságából mekkora rész jutott az egyes városkategóriákra (a bányászat és kohászat főcsoportja e tekintetben elhanyagolható):

A mai Magyarország

A m a i M a g y a r o r s z á g
é v i

		1910.	1930.	1910.	1930.	1910.	1930.	1910.	1930.
		őstermelő		ipari		kereskedelem és hitel		közlekedési	
		n é p e s s é g é b ől ¹							
Budapestre		0'2	0'3	26'0	21'8	37'8	35'6	23'3	18'2
a 6 budapestkörnyéki m. v.-ra	} jutott %	0'1	0'1	6'3	8'9	3'8	6'4	5'7	8'0
a többi thj. városra		4'1	4'0	11'0	10'1	11'9	11'7	13'6	11'5
a többi m. városra		8'6	8'1	12'5	11'7	13'7	13'4	14'8	14'2
a községekre		87'0	87'5	44'2	47'5	32'8	3'9	42'9	48'1
	Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0

Bár, mint már jeleztük, thj. és megyei városaink közt elég sok őstermelő jellegű vagy legalább is tekintélyes agrárreléggel bíró néptömrülés is akad, az őstermelő nép messze kimagasló része, pontosan 7/8-a községekben él és csak 12.5%-uk város lakó; holott városainkban az ipari lakosság 52.5, a kereskedelem és a hitel körébe sorozott népesség 67.1 és a közlekedéshez tartozó népelem 51.9 százaléka (míg az egész népességnek mindössze 33.4%-a) halmozódott fel, ami éppen eléggé hiven jelképezi azt a gazdasági erőt, melyet a közigazgatási jogi értelemben vett városok az ország vérkeringésében, termelési és forgalmi tevékenységében képviselnek.

A thj. városok egyenkinti adatainak futó méltatásánál már utaltunk jellegbeli különbségeikre is. Ezzel kapcsolatban még két – e helyt részletesebb kifejtésre nem szoruló – körülményre kell emlékeztetnünk. Az egyikről már volt szó: ez a bel- és a külterületi lakosság városokint elűtó súlya és egyben eltérő foglalkozási összetétele.

¹ Keresők és eltartottak együtt.

Tudvalévőleg alföldi thj. (és megyei) városaink tekintélyes részéhez tanyai, stb. településekkel teleszórt hatalmas külterület is tartozik. E városok lakosságának foglalkozási statisztikája részben csak azáltal nyer tömöttebb agrárszínezetet, hogy a belterület városiasabb népességmegoszlása a falusias külterületi népességösszetétellel keveredik. Hogy ez a valóságban mit jelent, azt néhány példával jellemezhetjük:

	Baja	Hódmező- vásárhely	Kecskemét	Szeged
A belterületi népesség megoszlása %-ban (1930):				
Östermelés	13·6	41·1	22·3	8·3
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	46·2	38·3	43·2	51·0
A többi foglalkozás együtt	40·2	20·6	34·5	40·7
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0
A külterületi népesség megoszlása %-ban (1903):				
Östermelés	86·	88·7	85·8	92·1
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	9·1	7·1	7·9	3·6
A többi foglalkozás együtt	4·6	4·2	6·3	4·3
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0
Az egész (bel- és külterületi) népesség megoszlása %-ban (1930):				
Östermelés	20·1	59·1	58·1	36·4
Bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés együtt	43·7	26·8	23·5	34·7
A többi foglalkozás együtt	36·2	14·1	18·4	28·9
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

E nagy különbségek egyúttal amellel tanúskodnak, hogy a tanyai, külterületi közigazgatás tervbe vett megoldásának ipari és kereskedelmi nézőszögéből is van célja és szükségessége, s hogy a bel- és külterületi viszonyok külön taglalása nemcsak elméleti, de gyakorlati szempontból is szinte az egész vonalon szükséges lehet.

A másik említésre méltó kérdés a város és külvárosai és egyben az ingavándorlások problémája volna. E tekintetben a részletekre való kiterjeszkedés nélkül csak arra utalunk, hogy nemcsak Budapest körül képződtek a Nagy-Budapesti övezetbe tartozó, sőt azon túl fekvő elővárosok, hanem számos vidéki városunk (Szombathely, Győr, Miskolc) körül is; mindezeket az elővárosokat tulajdonképpen már csak a közigazgatási határ választja el az anyavárostól. Mégis városi adatainkból – kivéve a budapestkörnyéki 6 megyei várost – teljesen kimaradnak; miért is a városi lélekszámadatok ez okból sok helyt és végösszegükben is alacsonyabbak, mint a valóságban. Ennek a kérdésnek a megítélésére az ingavándorlásoknak: a városon kívül lakó, de a városban kenyeret kereső egyének mindennapos vándormozgásának statisztikája is nyújthat értékes támpontokat (1. Magyar Statisztikai Szemle 1935. évf. 1. sz.); még pedig azért is, mert az ingázók igen tekintélyes része az ipari és forgalmi segédszemélyzetbe tartozik.

Népszámlálásaink a népesség foglalkozási megoszlásáról képet adó feldolgozásokon kívül az ú. n. vállalati feldolgozásokat is elkészítik. E feldolgozások során nemcsak a vállalatok száma, hanem segédszemélyzetük lélekszáma (ideértve a tisztviselőket is) szintén megállapítást nyer. Minthogy a munkanélküliek, a népszámlálás időpontjában szezonokból nem dolgozók (építőipari munkások, kubikusok, stb.) és egyes más kisebb munkásrétegek tagjainak vállalatokhoz besorozásáról ab ovo nem lehet szó, a vállalati statisztika adatai nem részletezik teljesen a foglalkozási feldolgozások során

megállapított tisztviselő- és segédszemélyzeti létszámot. Úgy hogy a foglalkozási fel-
dolgozásban nyert adatoknak kis- és nagyipar szerinti teljes szétbontása nem lehetséges.
Adatainknak így is rendkívüli a tanulságértéke és az időbeli eltolódásokról az előadottak
során felrajzolt képet hasznosan egészíthetik ki.

A vállalati statisztika alapján a kis- és nagyipar 1920-1930. évi mérlegéről a
következőkben számolhatunk be:

Részletezés	A 20-nál kevesebb		A 20-nál több		A 20-nál kevesebb		A 20-nál több	
	segédszemélyzettel dolgozó							
	ipari vállalatok szám szerint				ipari vállalatok %-ban			
	1920	1930	1920	1930	1920	1930	1920	1930
a) Budapest székesfőváros	43.239	39.836	794	1.034	17'7	17'9	51'1	52'8
b) 6 budapestkörnyéki m. város	9.100	8.805	94	141	3'7	4'0	6'1	7'2
c) A többi thj. város	25.743	22.130	239	280	10'5	9'9	15'4	14'3
d) A többi m. város	34.683	28.835	189	193	14'2	12'9	12'2	9'8
e) A kis- és nagyközségek	131.422	123.207	235	311	53'9	55'3	15'2	15'9
Magyarország	244.187	222.813	1.551	1.959	100'0	100'0	100'0	100'0

A vállalati adatsorok csak a segédszemélyzet számának megoszlását mutató adatokkal válnak
teljessé:

Részletezés	A 20-nál kevesebb		A 20-nál több		A 20-nál kevesebb		A 20-nál több	
	segédszemélyzettel dolgozó							
	ipari vállalatok segéd- személyzete szám szerint				ipari vállalatok segéd- mélyzete %-ban			
	1920	1930	1920	1930	1920	1930	1920	1930
a) Budapest székesfőváros	53.116	62.013	8.952	117.619	28'2	30'1	51'5	50'3
b) 6 budapestkörnyéki m. város	7.022	9.747	16.681	25.432	3'7	4'7	9'6	10'9
c) A többi thj. város	25.075	25.622	20.885	25.527	13'3	12'4	12'1	10'9
d) A többi m. város	28.734	29.157	16.173	18.716	15'3	14'1	9'3	8'0
e) A kis- és nagyközségek	74.419	79.694	30.308	46.570	39'5	38'7	17'5	19'9
Magyarország	188.366	206.233	172.999	233.864	100'0	100'0	100'0	100'0

Az iparvállalatok számának alakulását az 1920-as év abnormitása erősen zavarja;
ekkor ugyanis a gyáripár pangása, a háborús évek alatt tőkére szert tett és a háborúból
visszatért ipari alkalmazottak önállósulási vágya, a szükségletek hirtelen emelkedése, stb.
miatt a segédnélküli vállalatok száma igen nagyra nőtt. Ennek az abnormitásnak eltű-
nése 1920-1930-ban történt meg, mint ez az adatokból is kiviláglik. A fejlődést ez
némileg ellensúlyozza; inkább csak a gyáripari vállalatok számának minden városkate-
góriában mutatkozó emelkedése mutat erőteljes fellendülésre. Az arányszámsorok
azután arra a tényre is vetnek fényt, hogy a kisipar erősen vidéki decentralizált jellegű,
a nagyipar pedig kifejezetten városi karakterű, sőt lényegileg egy helyen: Nagy-Buda-
pesten központosult.

A segédszemélyzet megoszlási százalékaiból szintén az utóbbi tanulság tűnik
elő, azzal azonban, hogy a két százaléksor (úgy mint a vállalatokra és a segédszemély-
zetre vonatkozó arányszámok) egybevetése arra is utal, hogy már az 5-20 segéddel
dolgozó középipar is erősen városias, központosított kell, hogy legyen s községeinkben
csak a segédnélküli törpe- és a szorosabb értelemben vett (1-5 segédes) kisipar szerepe
lehet jelentősebb. 1920 óta egyébként inkább az ipari koncentráció haladhatott előre
adataink szerint. Említést érdemel még, hogy míg a gyáripari munkáslétszám mindegyik

város csoportban megnagyobbodott – persze eléggé eltérő ütemben – a kisipari segéd-személyzet a többi thj. városban, sőt a többi m. városban is csaknem stagnált és általában is csupán szerényebb mértékben nőtt meg, mint a gyáripár által foglalkoztatott alkalmazottak és munkások száma. Ebben mindenesetre része van annak is, hogy 1920-ban számos gyáripari üzem¹ lecsökkentett létszámmal dolgozott, tehát a 20-nál kevesebb személyt alkalmazó üzemek közt foglalt helyet, míg 1930-ban helyét már ismét a legalább 20 segéd-személyt foglalkoztató üzemek közt foglalta el; úgy hogy az üzemeknek ezt a részét illetőleg az eltolódás inkább csak látszólagos.

A legutolsó magyar népszámlálás adatainak világánál még az általános tájékozódás szempontjából is jelentős következő részletmegfigyelésekre érdemes kiterjeszkedni.

Részletezés	A keresők: 1930. évi száma	
	az ipar	a kereskedelem és hitel körében
a) Budapest	234.720	90.973
b) 6 budapestkörnyéki m. város	85.332	14.844
c) A többi thj. város	93.962	26.923
d) A többi m. város	103.098	28.748
e) A kis- és nagyközségek	369.564	64.595
Magyarország	886.676	226.083

Ez a kis adatfelsorolás az ipar és a kereskedelem meglehetősen erősen centralizált illetve városiasodott viszonyait tárja elő; hiszen az ipar közel 900.000 keresője közül csaknem 520.000 városainkban kapcsolódik be a termelési folyamatokba. E félmillió munkaezőtömegeből mintegy 320.000 a szó legszorosabb értelmében központosított: Budapest és a környező 6 megyei város lakója³. A kereskedelem és a hitel városias, központosítható alaptulajdonságait, sőt talán túlságosan is urbanizált-centralizált voltát pedig az jellemzi, hogy a 226.000 ipari kereső közül 162.000 a városlakó, ez utóbbi számból pedig 106.000 Budapest és övezete 6 megyei városának lakosa.

Az ipar-forgalom önállóinak, tisztviselőinek (alkalmazottainak) és segéd-személyzetének (munkásságának) tagolása gazdasági szempontból is érdekes strukturális szemléletre nyújt módot.

Bár a bányászat és kohászatnak városaink szempontjából nincs és nem is lehet különösebb közvetlen népességelhelyezési jelentősége – sőt a városokból a bányavidékekre átáramlás sem túlságosan gyakori, teljesség okából először az idevágó adatokat soroljuk fel.

	A bányászat és kohászat keresői		
	1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet
a) Budapest	6	382	135
b) 6 budapestkörnyéki m. város	—	19	27
c) A többi thj. város	8	132	1'952
d) A többi m. város	—	71	1.145
e) A kis- és nagyközségek	16	561	30.728
Magyarország	30	1.165	33.987

¹ A népszámlálás csak a segéd-személyzet száma alapján különböztetheti meg a gyáripari a kisipari vállalatokat.

² A munkanélküliek magyar és nemzetközi gyakorlat szerint mindig a keresőkhöz számítatnak.

³ A Nagy-Budapesthez tartozó községekkel együtt ez a szám még magasabbra emelkednék.

Az adatok híven igazolják azt a tényt, hogy a vidéki lelőhelyekhez kötött bányászásban „önálló” mondhatni egyáltalában nincsenek.

Az ipar adatai már jóval változatosabbak:

	Az ipar keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	34.557	26.614	173.549
b) 6 budapestkörnyéki m. város	8.423	4.340	72.569
c) A többi thj. város	21.164	3.580	69.218
d) A többi m. város	27.764	2.790	72.544
e) A kis- és nagyközségek	124.608	6.048	238.908
Magyarország	216.516	43.372	626.788

Itt több jellegzetes vonás domborodik ki. Az egyik az ipari tisztviselők szinte teljesen nagybudapesti elhelyezkedése. A másik vonás is ezzel kapcsolatos: a segédszemélyzet, a munkásság sorából ugyancsak igen nagy hányad lakik Budapesten és a környéki 6 megyei városban, bár a túlsúly érthetően egy jókora fokkal szerényebb, mint a tisztviselőknél, tekintettel arra, hogy a thj. és megyei városok és a községek területén megtelepedett kisebb-nagyobb üzemek munkaslétszáma szintén meglehetősen jelentős. A harmadik sajátosság abban rejlik, hogy a tisztviselők és segédszemélyzet központi-városi tulajdonságával szemben az önállóknak több mint fele a községek lakója, ami a kis- és kézműipar erős és jórészt természetszerű, sőt mondhatni területi széttagoltságának tanújele.

Több szempontból elütő kép tárul elő a kereskedelem adatsorából:

	A kereskedelem keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	24.106	25.114	29.866
b) 6 budapestkörnyéki m. város	4.765	2.569	6.418
c) A többi thj. város	9.811	3.737	10.904
d) A többi m. város	11.821	3.217	11.075
e) A kis- és nagyközségek	33.168	5.761	22.463
Magyarország	83.671	40.398	80.726

A kereskedelmi tisztviselők (alkalmazottak) szoros központosítotttsága az iparnál elmondottaknak teljesen megfelel; a több alkalmazottat igénylő élenkebb kereskedelmi élet következtében azonban a segédszemélyzetet is egy kevésbé fokozottabb nagybudapesti illetve városi alkalmazás jellemzi, mint az ipari segédszemélyzetet. A kereskedelem tipikus városi alaptulajdonságai mellett még a szövetkezeti boltoknak is része lehet abban, hogy az önálló kereskedők (tehát természetes személyek) számából csak körülbelül 2/5 rész él a községekben, holott az ipari önállóknál ez az arány a 3/5-öt is megközelítette.

A pénz-, hitel- és biztosításügy terén dolgozóknál csak a tisztviselőrétegnek van számbajövő jelentősége; a központi és városi vonás itt is aláhúzott, bár egy árnyalattal enyhébb, mint a kereskedelemnél:

	A hitel keresői 1930-ban:		
	önálló	tisztviselő	segédszemélyzet
a) Budapest	238	9.799	1.850
b) 6 budapestkörnyéki m. város	3	771	318
c) A többi thj. város	32	2.129	310
d) A többi m. város	27	2.250	358
e) A kis- és nagyközségek	24	2.518	661
Magyarország	324	17.467	3.497

Egészen más jelleget ölt a közlekedés, melyben egyrészt az önállók (fuvarosok), másrészt a tisztviselők (vasutasok) és végül a segéd személyzet (vasúti, villamosvasúti alkalmazottak, kocsisok, stb.) nagyrésztben a községek és még elég jelentősen a kisebb helyi gócpontok s az elővárosok lakói. Erre a következő adatok derítenek fényt:

A közlekedés keresői 1930-ban:

	önálló	tisztviselő	segéd személyzet
a) Budapest	1.606	7.883	17.584
b) 6 budapestkörnyéki m. város	397	1.721	7.435
c) A többi thj. város	1.512	2.831	8.799
d) A többi m. város	1.629	2.243	10.832
e) A kis- és nagyközségek	4.191	6.446	38.180
Magyarország	9.335	21.124	82.830

Mint hogy az eddigi összeállítások ipari adataiban a tulajdonképeni iparon kívül a házi és a népipar s a vándoripar, a kereskedelem tételében pedig a tulajdonképeni kereskedelem és a kereskedelem egyéb ágai (kofák, piaci árusok, házalók, alkuszok, ügynökök, stb.) is bennfoglaltattak, az 5. tábla a tulajdonképeni ipart és kereskedelmet az ipar, illetve a kereskedelem többi ágától különválasztva taglalja (az önállók, tisztviselők és segéd személyzet megkülönböztetésével). A részletekre itt nem térünk ki, megemlítjük azonban, hogy a házi, nép- és vándoriparnak (csak önállók!) alig van főfoglalkozásszerű jelentősége (a mellékfoglalkozásokra adataink nem terjeszkednek ki); egyébként csaknem teljes egészében a falvakban jelentkezik. A kereskedelem önállóinak viszont kb. 1/3 része nem tartozik a tulajdonképeni kereskedelemhez, hanem mint ügynök, alkusz, piaci árus, kofa, házaló stb. fejt ki kereskedelmi tevékenységet és pedig igen nagy részben Budapesten és aránylag felettébb csekély mértékben a községekben, mely utóbbiakban viszont az önálló kereskedők száma viszonylag felülően nagyban mutatkozik. Minden jel arra mutat, hogy a fent bemutatott adatok tanulságait az 5. sz. tábla tapasztalataival valóban érdemes kiegészíteni.

Városaink ipari és kereskedelmi helyzetrajza nézőszögéből az 1930. évi népszámlálás már érintett vállalati statisztikai feldolgozásának is elég nagy a tanulságértéke. Az idevágó két összeállítás a kereskedelmi és hi tel vállalatok mellőzésével jellemzőképen csupán a legnagyobb népességi jelentőségű iparvállalatokat részletezi.

Először a vállalatok megoszlását érdemes szemügyre venni:

	A segéd nélküli	segéddel ¹ dolgozó vállalatok közül				Az összes
		A 0—4 ¹	5—20	A 20-nál több		
a) Budapestre	15'3	16'9	40'4	52'4	18'2	
b) a 6 budapestkörnyéki m. városra	3'9	3'9	5'8	7'2	4'0	
c) a többi thj. városra	9'4	9'7	15'0	14'3	10'0	
d) a többi m. városra	12'5	12'8	15'1	9'8	12'9	
e) a kis- és nagyközségre	58'9	56'7	23'7	15'9	54'9	
Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0	100'0	

¹ A segéd nélküli vállalatok ideszámításával.

² A tisztviselőkkel együtt.

5. tábla.

A tulajdonképeni ipar és kereskedelem és az ipar és kereskedelem egyéb ágainak keresői 1930-ban.

Foglalkozási viszony szerint

Részletezés	Tulajdonképeni ipar			Házi, nép- és vándoripar			Tulajdonképeni kereskedelem			A kereskedelem egyéb ágai ¹		
	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet	önálló	tisztviselő	segéd-személyzet
a) Budapest szföv.	34.389	26.614	173.547	168	—	2	13.891	24.868	29.291	10.215	246	575
b) 6 budapestkörnyéki m. v. együtt	8.307	4.340	72.563	116	—	6	2.607	2.541	6.316	2.158	28	102
Baja	1.153	118	2.589	37	—	1	280	146	451	139	—	9
Debrecen	3.801	595	12.629	54	—	—	1.060	823	2.151	589	5	40
Győr	1.882	665	8.984	28	—	9	706	440	1.005	263	9	17
Hódmezővásárhely	1.747	120	3.962	259	—	2	380	158	615	257	1	6
Kecskemét	1.758	176	4.176	46	—	4	544	164	843	404	2	11
Miskolc	2.189	417	7.600	10	—	—	794	522	1.454	519	—	26
Pécs	2.145	441	7.557	22	—	1	707	403	1.227	315	11	10
Sopron	1.094	281	4.084	8	—	—	376	181	587	130	—	5
Szeged	3.380	610	12.820	58	—	—	1.083	657	1.770	653	18	36
Székesfehérvár	1.476	157	4.800	17	—	—	385	196	636	277	2	5
c) A többi thj. együtt	20.625	3.580	69.201	539	—	17	6.315	3.690	10.739	3.496	48	165
d) A többi város együtt	26.962	2.790	72.515	802	—	29	8.120	3.188	10.818	5.738	52	347
e) Kis- és nagyközségek	114.281	6.032	238.259	10.327	16	649	25.937	5.718	21.821	5.194	19	552
Magyarország összesen	204.564	43.356	626.085	11.952	16	703	56.870	40.005	78.985	26.801	393	1.741

A vállalatok megoszlásának adatait tanulságosan egészíthetik ki a segéd-személyzet megoszlási százalékaik sorai:

	Az 1—4	Az 5—20	A 20-nál több	Az összes vállalatok
	segéddel dolgozó vállalatok			
	segéd-személyzetéből ²			
Budapestre	22'3	43'4	50'3	40'8
a budapestkörnyéki m. városra	4'1	5'8	10'9	8'0
a többi thj. városra	10'9	15'0	10'9	11'6
a többi m. városra	14'1	14'2	8'0	10'9
a kis- és nagyközségekre	48'6	21'6	19'9	28'7
Összesen	100'0	100'0	100'0	100'0

¹ Kofák, piaci árusok, házalók, ügynökök és alkuszok stb.

² Tisztviselőkkel együtt.

Mindkét összeállításból élesen kiütözik az a tény, hogy Budapest részesedése annál magasabbra nő, minél nagyobb létszámú vállalati kategóriával állunk szemközt. Ennek ellenképeként ez az arány a kis- és nagyközségekben fokról-fokra megkisebbedik. Némileg Budapesthez hasonló tüneteket árul el a környék 6 megyei városa, míg a másik két (thj. és megyei) város csoportban csupán a középipari vállalat jelentősége látszik - viszonylag – említésre méltóbbnak.

Mindezek az adatok megdönthetetlen erejű bizonyítékai annak, hogy az iparosodási folyamat, de a kereskedelmi és hitelélet fejlődése valóban domináló mértékben terelődött a városok, kiváltképen az ország szíve, gazdasági vérkeringésének lüktető központja: Nagy-Budapest felé. E folyamat jólismert társadalmi és gazdasági okai részben már a fent előadottakban is futólagos megvilágításban részesültek. E helyütt tehát még csak azt lehet érdemes leszögezni, hogy a területi centralizáció nem új keletű jelenség, hanem már néhány évtizede kialakult. Legújabban egyes tünetek e központosítás – bár csupán egészen árnyalatnyi – enyhülésére mutatnak! Aminek viszont legfőbb és talán egyetlen oka az, hogy az iparosodás már hazánkban is a közigazgatási értelemben vett városaink körén messze túlcsapó, általánosabban érvényesülő tüneménnyé szélesbedett. Ilyenképpen számos községi rangú kisebb gócpontnak a szó szoros értelmében való városiasodását is eredményezte, anélkül, hogy a sokhelyt már meglehetősen befejezett folyamatot a jogi város jelleg elismerése nyomon követte volna.

Ezt a megállapítást az 1930. évi népszámlálás adataival is alátámaszthatjuk. Ha például idevágó vizsgálódásaink során a kereső népesség számából indulunk ki, thj. városaink táborában (Budapesten kívül) a tíz közül mindössze 3 legalább 50%-os iparforgalmi népességgel bír, tehát igen nagy mértékben iparosodott, szintiszta „városias” várost találunk. Alig ritkább az igazi „város” a megyei városok között is; hiszen a 45 megyei városból 11-ben (köztük persze a 6 budapestkörnyékiben is) eléri az iparforgalmi kereső népesség száma az abszolút többséget. S ha a városi rangot nem élvező néptömrölések viszonyainak mérleglése folyamán igen tág mértékkel az ötezres községekig nyulunk le, azt látjuk, hogy a 216 legalább ötezer lakost számláló nagyközségből még mindig elég sok: 34 üti meg ezt a foglalkozási szempontból nagyon is városias mértéket! Közülük a magasabb lélekszámúak és a hasonló lakosszámú megyei városok közt a formai – jogi – történeti eltérésen kívül lényegbeli különbségre igazán alig bukkanhatunk.

Az 1930-as népszámlálás egy további adatsoportosítása alapján strukturális szempontból tanulságosan világít a viszonyok mélyére a tulajdonképeni ipar és a tulajdonképeni kereskedelem minden száz önállójára számított tisztviselő és segéd-személyzet aránya. Ez a hányados ugyanis – bizonyos határok közt – éles fényt vet az üzemek, vállalatok városkategóriánként elütő átlagos nagyságára is:

	A tulajdonképeni ipar körében száz önállóra jutott		A tulajdonképeni kereskedelem	
	tisztviselő	segéd- személyzet ¹	tisztviselő	segéd- személyzet ¹
Budapesten	77·4	504·7	178·9	210·8
a többi 10 thj. városban	17·4	335·6	58·4	170·2
a megyei városokban	19·5	400·2	52·3	157·5
a községekben	5·6	212·9	22·7	85·6
Magyarországon	21·2	306·1	70·3	138·9

¹ A tisztviselők nélkül.

Megjegyzendő, hogy az összeállítás a népszámlálás közigazgatási beosztásának megfelelően készült.¹ A tulajdonképeni iparra vonatkozó adatsorok szerint a megyei városok segédzsemetének és tisztviselőinek magasabb átlagszáma megtöri a megszokott csökkenő sorrendet: ez csaknem teljesen egészében a segédzsemetet magasabb átlagaránya által jellemzett 6 budapestkörnyéki m. város odaszámításában leli magyarázatát.

Végül ugyancsak az 1930. évi népszámlálás tagolási rendszerének megfelelően a 6. tábla még az ipari keresők összes számát ipari főcsoportonként tünteti fel.

6. tábla.
A tulajdonképeni ipar keresői² ipari főcsoport

Iparcsoport	Thj. városok ³	Magyei városok ⁴	Községek ⁵	Magyarország
Vas- és fémipar	28.665	17.118	57.387	103.170
Gép- és hajógyártás	43.068	23.801	31.243	98.112
Kő-, föld-, agyag- és üvegipar	7.866	4.414	18.283	30.563
Fa- és csontipar	17.504	13.788	28.313	59.605
Bőr-, sörte-, szőr- és tollipar	5.857	3.823	4.171	13.851
Fonó- és szövőipar	21.981	15.328	15.933	53.242
Ruházati ipar	82.591	42.793	80.844	206.228
Papírosipar	4.085	1.074	1.509	6.668
Élelmezési- és élvezeti ipar	36.899	18.921	41.173	96.993
Vegyészeti ipar	8.496	3.178	3.565	15.239
Építőipar	29.638	22.569	60.166	112.373
Sokszorosító- és műipar	12.553	3.819	3.033	19.405
Szállodás-, vendéglős- és kávéipar	23.888	7.321	18.070	49.279
Egyéb és külön megnevezés nélküli ipar	4.865	2.433	1.979	9.277
Összesen	327.956	180.380	365.669	874.005

ok szerint 1930-ban.

A 7. tábla pedig néhány kiragadott népesebb iparág szerint taglalja az ipari keresők összes számát.

A 8. tábla a tulajdonképeni kereskedelem főcsoportjait részletezi (a 6., 7., 8. összeállítás az önállók, tisztviselők és segédzsemetet megkülönböztetése nélkül).

¹ Vagyis Hajduhadház a m. városok, Pestszentlőrinc a községek közt foglal helyet.

² Önállók, tisztviselők és segédzsemetet együtt.

³ Budapesttel együtt.

⁴ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁵ Pestszentlőrinc a községek, Hajduhadháza a m. városok rovatában foglalatik.

7. tábla.

A tulajdonképeni ipar keresői¹ néhány kiragadott népesebb iparág szerint 1930-ban.

Kiragadott népesebb iparágak	Thj. városok ²	Megyei városok ³	Községek ⁴	Magyarország
Kovács	2.511	2.707	22.690	27.908
Lakatos	10.696	6.848	12.129	29.673
Gépgyártás stb.	7.917	5.263	5.904	19.084
Elektrotechnikai cikkek gyártása	10.694	5.957	3.204	19.855
Asztalos	12.981	11.043	22.264	46.288
Len-, kender- stb. fonó-szövőipar	7.304	7.101	7.441	21.846
Szabó	30.783	14.066	21.582	66.431
Cipész és csizmadia	18.116	15.059	38.598	71.773
Borbély és fodrász	9.620	4.874	9.927	24.421
Malomipar	3.202	3.160	12.005	18.367
Sütőipar	7.470	3.683	6.037	17.190
Hentes és mészáros	7.809	4.862	11.240	23.911
Kőműves	7.691	8.081	29.943	45.715
Ács	2.310	2.942	12.151	17.403
Vendéglős, szállodás	14.614	5.676	16.454	36.744

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

8. tábla.

A tulajdonképeni kereskedelem keresői¹ kereskedelmi főcsoportok szerint 1930-b.

Kereskedelmi főcsoport	Thj. városok ²	Megyei városok ³	Községek ⁴	Magyarország
Állatokkal s mezőgazdasági és állati termékekkel	5.241	3.420	5.955	14.616
Fával és egyéb erdei termékekkel, bányászati és ásványi anyagokkal	5.364	2.374	3.266	11.004
Vas- és fémárukkal, gépekkel, háztartási eszközökkel, műszerekkel és hangszerekkel	7.683	2.137	1.921	11.741
Az agyag- és üvegipar készítményeivel	919	420	434	1.773
Fa- és faragottárukkal, bőr-, kacsuk-, norinbergi és díszmárukkal, továbbá papirosárukkal, író- és rajzszerkekkel	4.135	1.139	1.007	6.281
A fonó- és szövőipar s a ruházatiipar körébe tartozó árukkal	18.595	5.727	4.846	29.168
Élelmezési és élvezeti cikkekkel és italokkal	19.884	10.666	22.289	52.839
Gyógy- és vegyszert árukkal való kereskedés, amennyiben fűszerkereskedéssel nem kapcsolatos	3.674	904	589	5.167
Könyv- és műkereskedés	4.332	990	649	5.971
Vegyéskereskedés	1.064	1.356	9.344	11.764
Egyéb és külön megnevezés nélküli kereskedelmi ágak	17.903	3.599	4.034	25.536
Összesen	88.794	32.732	54.334	175.860

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

¹ Önállók, tisztviselők és segéd személyzet együtt.

² Budapesttel együtt.

³ A budapestkörnyéki megyei városokkal együtt.

⁴ Pestszentlőrinc a községek, Hajdúhadház a m. városok rovatában foglaltatik.

Míthogy a thj. városi adatsorban Budapest is bennfoglaltatik, a városkategóriánkénti jellegzetességek ezúttal csak elmosódottabban jelentkeznek. Viszont igen saját-szerű módon domborítják ki azt, hogy a községekben természetszerű (helyhezköttiségi) okokból aránylag csak a vas- és fémiparnak és még a kő-, föld-, agyag- és üvepiparnak van nagyobb jelentősége, míg pl. a sokszorosító és műipar, a papirosipar és a vegyészeti ipar szinte teljesen városainkban, különösképen pedig¹ Nagy-Budapesten tömörül (a papirosipar pl. csaknem tökéletesen nagybudapesti településű). A 7. táblán kiragadott népesebb iparágak közül a kovácsipar és az ácsipar érhetően igen erősen falusi, az elektrotechnikai cikkek gyártása pedig szinte kizárólagosan városi színezetű. Míg a tulajdonképeni kereskedelemre vonatkozó 8. táblából kitetszőleg csupán a vegyeskereskedés valóban falusi típus, az élelmiszerkereskedelem ellenben már megoszlik, a többi kereskedelmi ág pedig kimondottan városi – nagyvárosi (mint pl. a könyv- és műkereskedés). A magyar városoknak irányító szerepét az ipar és a kereskedelem területén e táblák eredményei további részletek nélkül is igen jól kihangsúlyozzák.

Mindeme adatokat még két összeállítás egészíti ki. A legalább öt munkást foglalkoztató üzemek 1935. évi országos és budapesti adatait tünteti fel a 9. sz. tábla.

9. tábla.

A nem gyári jellegű, de legalább 5 munkást foglalkoztató üzemek fontosabb adatai 1935. évben.

Területi részletezés	Az ipartelepek		Teljesített üzem-napok száma	Az évi átlagos munkáslétszám			A munkások által teljesített		Kifizetett munkabérek összege ezer pengőben	Az erősepek és villamos motorok teljesítő-képessége lóerőben	A termelés értéke ezer pengőben
	összes száma	közül szünetelt		munka-napok	munka-órak	száma ezerben					
						férfi	nő	együtt			
Magyarország összesen	10.341	139	2.338.615	23.927	12.451	46.378	11.895	103.998	31.107	22.349	356.016
Ebből: Budapest. . .	3.723	11	963.515	14.567	8.407	22.974	6.208	52.514	20.510	7.831	112.805

A magyarországi városok gyáriparának az 1933-1935. évekre vonatkozó fontosabb adatait tartalmazza az alábbi 10. sz. tábla.

A városok és a kis- és nagyközségek között az élet minden vonatkozásában, a kulturális, a társadalmi és a gazdasági viszonyok tekintetében nagy a különbség. Ez a különbség élénken tükröződik vissza az iparnak és a kereskedelemnek nemcsak méretei, gazdasági súlya, hanem fejlődésének iránya, egész kialakulása tekintetében is. A modern városnak a gyárak, a nagykereskedők és hitszervezetek adják a magját. Gyár, nagykereskedő, pénzintézet nem képzelhető el alkalmazottak nélkül. Az alkalmazottak munkaidejét és munkaerejét teljesen igénybeveszi munkahelyük. Viszont nekik is természetesen igényeik vannak, amelyeket ki kell elégíteni. Ilyen igények mindenekelőtt a táplálkozás, lakás, ruházkodás, mint elemi szükségletek, de még számos egyéb jogosult

¹ L. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet. Az 1930. évi népszámlálás, II. rész.

igény, amelyeknek kielégítését önálló kis- és nagyvállalkozók végzik s így a városokban sűrű szövetvény alakul ki, amely a város csontvázául szolgáló gyár, nagykereskedelem és hitszerv köré úgy rakodik rá, mint az izom. Ha a szükségleteket nézzük, lényeges a különbség a városi és a falusi igények között.

Vegyük például a ruházzkodást. Kis- és nagyközségeink legnagyobb részében a lakosság ruházzkodása évtizedek óta elfogadott formákat mutat, amelyek ha lassan változnak is, ezek a változások alig észrevehetőek és semmi esetre sem számottevők. Ha ezzel az egyvonalúsággal szembe állítjuk a városok közönségének ruházzkodását, azt az állandó változást, amelyet a divat szeszélyei a ruházati cikkek minden részében nemcsak évenként, de évszakonként magukkal hoznak, akkor a legélesebben szembeütünk, mennyivel könnyebb a kis- és nagyközségekben a közönség ruházzkodási igényeinek kielégítése, mint a városokban, mennyire más az érdekelt iparosok és kereskedők helyzete a kis- és nagyközségekben, mint a városokban, akár a mulhatatlanul szükséges szakismereteket, akár az egyéni ízlést, leleményességet, ügyességet és arravalóságot tekintjük.

Ugyanilyen szembeütő a különbség az építőiparok terén. Mindig a nagy átlagot véve, azt látjuk, hogy a kis- és nagyközségekben az építkezés módja évtizedek óta alig változott. Egész országrészek vannak, amelyekben a falusi házak kivétel nélkül ugyanazt az külalakot és beosztást mutatják. Ez az egyhangúság magában is nyomasztó, még súlyosabbá teszi a helyzetet az, hogy ezek az egyforma épületek legnagyobb részükben sem az egészségügyi követelményeknek, sem a célszerűségi szempontoknak nem felelnek meg.

A falusi lakóházak említett építési módjával szemben egészen más követelményeket érvényesít városaink lakossága, és pedig nemcsak a bérbeadás céljából épített nagyobb épületeknél, hanem az egy-egy család részére épülő kisebb házaknál is. Városaink közönsége a lakások tekintetében egészségügyi és célszerűségi szempontokból egészen más követelményeket támaszt és a kultúra fejlődésével egyre nagyobb súlyt helyez arra is, hogy a házak formája tekintetében bizonyos szépészeti követelmények érvényesüljenek. Tagadhatatlan, hogy ezen a téren városainkban is még igen sok a kívánni való, hogy még messze vagyunk attól, hogy a nyugati államok városainak színvonalát elérjük, hogy azt a tervszerűséget érvényesítsük, amely a nyugati államok városainak kialakítása tekintetében évek óta érvényesül.

A lakások belső berendezése tekintetében ugyanilyen nagy eltérést látunk a falu és a város közönségének igényei tekintetében. Falusi lakosságunk a lakás berendezési tárgyai és a mindennapos használati tárgyak tekintetében is sok évtizedes keretekben mozog. A bútortzat, a használati tárgyak alig változtak. A falu iparosa ezeknek az egyszerű bútoroknak és használati tárgyoknak előálh'tását tekinti feladatának, erre van berendezkedve. Ezzel szemben a lakás berendezése és bútortzata tekintetében a városokban folytonos fejlődés és átalakulás érvényesül, amely a városi iparosokat egyre újabb feladatok elé állítja és a legmesszebbmenő követelményeket támasztja az iparos tudását, ízlését, stílusérzékét illetően és más vonatkozásokban is.

Van azután a modern élet szükségleteinek egy nagy csoportja, amely a falvakban vagy egyáltalán nem is jelentkezik, vagy egészen más formában nyilvánul meg, mint a városok fejlett életében. Ebben a vonatkozásban elsősorban a vendéglátó iparokra és általában azokra az iparokra kell gondolnunk, amelyek a közönség szórakozását szolgálják. A szálloda, a vendéglő, a kávéház, ha meg is jelenik a falu életében, egészen más keretekben működik ott, egészen más igényeket kell szolgálnia és kielégítenie, mint

10. tábla.

A gyárirpar fontosabb adatai az 1933—1935. években.

Területi részletkezés	Év	Az ipar-telepek		Teljesített üzemnapok száma	Az évi átlagos munkaköltség		A munkások által teljesített		Kifizetett munkabérek összege ezer pengőben	Az erőforrás villamos- motorok teljesítőképessége literben	A termelés értéke ezer pengőben	
		összes száma	közelítőleg		férfi	nő	munka- napok	munka- órák				száma ezerben
Magyarország összesen	1933	3-352	197	848.856	115.270	60.967	176.237	49.176	422.516	203.060	1.379.777	1.763.429
	1934	3-387	159	887.453	128.315	67.677	195.992	55.625	488.373	210.406	1.385.984	1.954.388
	1935	3-491	130	930.954	142.519	73.504	216.023	62.068	547.944	243.968	1.437.091	2.201.477
Ebből:	1933	1-194	30	333.054	47.441	27.319	74.760	21.510	177.715	101.143	516.273	765.143
	1934	1-197	27	336.568	52.291	30.566	82.857	23.940	204.666	104.298	517.897	811.887
	1935	1-226	16	350.220	56.225	33.001	89.226	25.947	222.739	116.442	526.586	930.117
Budapest környékbeli 5 megyei város	1933	194	10	50.479	10.179	8.368	18.487	5.239	46.648	23.382	60.457	170.066
	1934	195	7	52.848	11.796	9.935	21.731	6.271	57.085	24.836	60.619	194.928
	1935	194	5	59.783	13.114	10.620	23.734	6.738	60.622	28.247	61.379	210.002
Törvényhatósági jogú városok.	1933	17	2	3.080	200	100	300	80	772	193	1.182	2.586
	1934	16	1	3.802	294	209	503	87	902	180	1.934	2.766
	1935	19	—	4.990	481	362	843	230	2.409	510	1.883	6.948
Debrecen	1933	51	2	12.839	1.105	893	1.998	526	4.252	1.855	13.961	21.224
	1934	55	3	13.945	1.171	926	2.097	576	4.699	1.832	13.905	26.303
	1935	60	3	16.107	1.299	1.014	2.313	643	5.256	1.924	13.639	28.802
Győr	1933	64	2	16.583	2.389	2.662	5.051	1.420	12.466	4.764	26.248	45.556
	1934	60	3	15.532	2.583	2.823	5.406	1.563	13.556	4.782	25.067	48.484
	1935	61	3	15.824	3.168	2.875	6.043	1.737	15.870	5.989	26.016	56.561

Hódmezővásárhely	1933	22	1	4.982	428	642	1.070	297	2.771	649	5.017	10.039
	1934	23	—	6.160	492	550	1.042	286	2.604	523	5.074	9.775
	1935	23	—	5.731	518	587	1.105	310	2.879	581	5.139	11.690
Kecskemét	1933	26	1	6.244	605	387	992	260	2.347	687	4.508	7.931
	1934	25	1	6.533	636	445	1.081	297	2.817	768	4.620	7.166
	1935	29	3	7.405	647	547	1.194	319	2.982	813	5.099	8.988
Miskolc	1933	25	1	7.383	766	118	884	258	2.125	940	2.420	7.186
	1934	23	—	6.843	837	135	972	280	2.423	889	2.488	7.463
	1935	26	—	7.783	956	190	1.146	331	2.973	1.086	2.616	8.676
Pécs	1933	58	1	15.725	1.812	897	2.709	772	6.034	3.069	36.096	36.192
	1934	59	2	15.997	1.961	953	2.914	825	6.561	2.973	36.060	36.992
	1935	58	1	16.342	2.143	1.083	3.226	939	7.934	3.228	37.077	41.887
Sopron	1933	41	1	10.795	1.489	979	2.468	711	6.750	2.300	7.257	19.171
	1934	39	1	10.917	1.661	1.074	2.735	785	7.566	2.369	7.091	20.571
	1935	41	3	10.872	1.806	1.214	3.020	852	8.014	2.572	9.995	23.652
Szeged	1933	70	3	18.539	2.116	1.667	3.783	1.015	8.622	2.945	16.946	34.515
	1934	71	3	19.662	2.148	1.822	3.970	1.102	9.775	2.967	15.790	38.841
	1935	75	2	20.846	2.300	1.951	4.251	1.180	11.311	3.162	15.541	41.633
Székesfehérvár	1933	20	2	4.719	648	51	699	192	1.752	783	5.631	9.075
	1934	18	1	4.556	451	47	498	148	1.397	532	5.387	7.701
	1935	19	1	4.465	457	38	495	143	1.323	537	5.201	8.567
Törvényhatósági jogú városok együtt	1933	394	16	101.789	11.558	8.396	19.954	5.531	47.891	18.185	119.266	193.475
	1934	389	15	103.947	12.234	8.984	21.218	5.949	52.300	18.415	118.316	206.162
	1935	411	16	110.366	13.775	9.861	23.636	6.684	60.951	20.702	122.196	237.394
Megyei városok a Budapest környékbeli 5 megyei város nélkül	1933	397	34	92.368	9.632	6.891	16.523	4.449	40.132	13.663	86.093	152.819
	1934	412	32	98.462	10.845	7.305	18.150	4.836	45.065	13.854	84.821	163.254
	1935	448	29	106.003	13.736	10.011	23.747	6.588	59.775	20.152	98.007	199.838

¹ Csak az előmunkások, szakmunkások, napszamosok, fiatalkorú- és gyermekmunkások, valamint a tanoncok részére kifizetett munkabérek összege.

² A saját erőgépekkel hajtott villamosmótorok teljesítőképessége nélkül.

